

**TASARIMDA SÜSLEME MALZEMESİ OLARAK İPEKBÖCEĞİ KOZASININ
KULLANIMI:HATAY ÖRNEĞİ¹****THE USE OF SILKWORM COCOONS AS A DECORATIVE MATERIAL IN DESIGN:THE
SAMPLE OF HATAY****Nuran Kayabaşı²****Ayşegül Karakelle³****Feryal Söylemezoğlu⁴****Öz**

İpeğin iplik olarak kullanımının tarihsel gelişimi incelendiğinde çok eskilere dayanmakta, hatta ipek yolu diye kervan yolunun olması ipeğin önemini ortaya koymaktadır. Türkiye’de ipekböceği yetiştiriciliği 29 ilde yapılmasına rağmen koza üretiminin %80 Antalya, Ankara, Bursa,Bilecik, Diyarbakır, Eskişehir, Hatay,İzmir, Muğla veSakarya illerinden sağlanmaktadır.Üretilen kozalardan elde edilen ipekler dokumacılık alanında değerlendirilmektedir. Hatay ilinde üretilen kozalar ise geleneksel ve endüstriyel ipek dokumacılığında kullanılmaktadır. Ayrıca günümüzde kozalardan hediyelik ve turistik eşya olarak dekoratif ürünler ve giyim aksesuarı da üretilmektedir.

Bu çalışmada, ipekböceği kozasının tasarımlarda süsleme malzemesi olarak kullanımı belirlenerek ürünlerde kullanılan araç, gereç, kozaların kesim teknikleri, ürün yapım aşamaları ve ürün çeşitleri açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İpekböceğiKozası, Tasarım, Koza Ürünler.

ABSTRACT

When the historical development of the usage of silk as thread, it is discovered that it dates back a long time, moreover, the existence of a trade route named Silk Road exhibits the importance of silk. Despite sericulture is found in 29 cities across Turkey, 80% of cocoon production in the country comes from Antalya, Ankara, Bursa, Bilecik, Diyarbakır, Eskişehir, Hatay, İzmir, Muğla and Sakarya. Silk obtained from the cocoons produced is used in the field of weaving. Cocoons produced in the city of Hatay are used in traditional and industrial silk weaving. Moreover, nowadays cocoons are used in the production of decorative items and clothing accessories as souvenirs.

In this study, uses of silkworm cocoons as a decorative material in design, tools and equipment used in production, cocoon cutting techniques, production stages and product varieties are explained.

Keywords: Silkworm Cocoons, Design, Cocoon Products.

¹Başvuru tarihi:06.04.2016 - Kabul tarihi:24.06.2016

²Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, kayabasinuran@gmail.com.

³Yrd. Doç., Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,burtugakademi25@gmail.com.

⁴Yrd. Doç., Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, fsoylemezoglu@ankara.edu.tr.

1. GİRİŞ

İpek, uygarlıkla birlikte doğallığı, yumuşaklığı, parlaklığı, güzelliği ve bunlardan kaynaklanan albenisi ile tekstil hammaddeleri arasında önemini ve güncelliğini daima korumuştur. İpek, giysi,perdelik ve döşemelik kumaş, başörtü, mendil, kravat, fular, bohça ve halıda hammadde olarak kullanılmaktadır. Günümüzde ise bu kullanım alanının dışında dekoratif ürünler ve giyim aksesuarında süsleme malzemesi olarak ta yararlanılmaktadır.

Dünyada ekonomik anlamda 30 ülkede ipekböcekçiliği yapılmaktadır. Japonya ve Çin'de ipek kozası milli bir üründür. Ülkeler bazında dünya ham ipek üretimi rakamlarına bakıldığında Çin, Hindistan, Özbekistan, Tayland, Vietnam, Kuzey Kore, İran, Japonya ilk sıraları almaktadır. İpek tüketiminin en fazla olduğu ülkeler ABD, İtalya, Brezilya, Pakistan, Japonya ve Türkiye ilk sıraları almaktadır. Dünya nüfusunun her geçen gün artması ve doğal liflerden yapılan tekstil ürünlerine doğru yönelme ipek ve ipek ürünlerine olan talebi arttırmakta ve dolayısıyla da ipek tüketimi artmaktadır(statistics 2016).

Yüzyıllardır Türkiye'de koza üretimi yapılmakta ve ipek elde edilmektedir. Geçmişte hemen hemen her ilde üretimi yapılan koza, günümüzde Antalya, Ankara, Bursa, Bilecik, Diyarbakır, Eskişehir, Hatay İzmir, Muğla, Sakarya ve bazı illerde devam etmektedir.Bu illerde üretilen kozalardan genellikle ipek çekimi yapılarak ipek iplik elde edilmektedir. Ancak son yıllarda kozalardan takı ve dekoratif ürünlerde farklı tasarımlarda kullanılmaktadır. Hatay ilinde çok eski yıllardan beri ipekböcekçiliği yapılmasına karşın son yıllarda ipekböcekçiliği üretimi durma noktasına gelmiştir. Buna karşılık Hatay ilinin kültürel ve tarihi mirasına dayalı olarak turizm faaliyetlerinin çoğalmasına bağlı olarak yerli ve yabancı turistler tarafından ipek ürünlere olan talep artmıştır. Açığı kapatmak için ithal (Çin ve Hindistan) ipek lif, iplik ve ürün olarak Hatay il merkezindeki işletmelerde pazarlanmaktadır. Hatay'da koza üretimini artırmak ipekböcekçiliğini geliştirmek ve kadınlara istihdam sağlamak ve aile bütçesine ve yöre ekonomisine katılımlarının desteklenmesi için bazı kamu ve özel kurum ve kuruluşlar çalışmalar yapmaktadır. Gıda, Tarım ve Orman Bakanlığı bu çerçevede Hatay ilinin önemli bir sembolü olan Hatay ipekböcekçiliğini ve Hatay ipeğini bir marka haline getirerek, geleneksel kültür değerlerini korumakla birlikte ülke ekonomisi açısından sürdürülebilir hale getirmek için faaliyetler göstermektedir.

Hatay [Türkiye](#)'nin en önemli eski yerleşim yerlerinden biridir. İl toprakları, ilk [Tunc Çağından](#) itibaren Akat Beyliği ve M.Ö. 1800-1600 yılları arasında Yamhad Krallığına bağlı bir beyliğin sınırları içerisinde yer almıştır. Daha sonra MÖ 17. yüzyıl sonlarında [Hititlerin](#) ve MÖ 1490 yıllarında [Mısır](#)'ın egemenliğine girmiştir. Ardından [Urartular](#), [Asurlular](#) ve [Persler](#)'in egemenliğinde kalmıştır.

Resim 1. [Antakya'dan](#) Genel Bir Görünüm

1516'da [Yavuz Sultan Selim](#) bu toprakları ele geçirmiş ve [Osmanlı İmparatorluğu](#) dönemi başlamıştır. [Memlûk Devletinden](#) zapt edilen [Antakya](#), [Osmanlı İmparatorluğu](#)'nda önce [Halep](#)'e bağlı bir sancak ve daha sonra kaza olarak yönetilmiştir. Bu dönemde [Antakya](#), [Asi Nehri](#) ile Habib Neccar Dağı arasındaki dar ve meyilli alanda, 1,5-2 km²'lik bir alan üzerine yerleşmiş orta büyüklükte bir şehirdi. [Osmanlı İmparatorluğu](#)'nun Hatay'daki hakimiyeti 1918 yılına kadar devam etmiştir. [Mondros Mütarekesinden](#) sonra [Fransız](#) işgaline uğrayan ve 1921 yılında [Türkiye Cumhuriyeti](#) sınırları dışında kalan [Antakya](#), [İskenderun](#) ve havalisinde [İskenderun Sancağı](#) adıyla bir yönetim kuruldu. 2 Eylül 1938'de bu sancakta kurulan "[Hatay Cumhuriyeti](#)"nin cumhurbaşkanı [Tayfur Sökmen](#), başbakanı [Abdurrahman Melek](#), meclis başkanı Abdülgani Türkmen, milli marşı [İstiklâl Marşı](#) olmuştur. Hatay Devlet Meclisi 23 Temmuz 1939 tarihinde [Türkiye](#)'ye iltihak kararı almıştır. 23 Temmuz 1939'da "Hatay" adıyla bir vilâyet olarak Türkiye'ye katılmıştır (Anonim 2000, Mursaloğlu 2012).

Hatay, Akdeniz Bölgesi'nin doğu ucunda Suriye ve Lübnan dağları arasındaki El Bekaa Vadisi'ni içine alan Gor Çukurluğu'ndan oluşan bir sınır ilidir. Kuzeyden Güneybatıya doğru uzanan Nur Dağları (Amanos) ve Kel Dağ ile Suriye platoları arasında kalan ilin verimli topraklarına sahip olan Amik Ovası, batıda şerit halinde uzanan bir kıyı ovasını oluşturur. Kuzey yönünde yaklaşık 30 km. boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturacak şekilde akan Asi

Nehri toprakların verimliliğini artırmaktadır. Hatay'ın ekonomisi hayvancılık, madencilik, ulaşım, deniz yolu, boru hattı, tarım, sanayi ve ticarete dayanmaktadır(Hatay, 2016).

Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Hatay ili, özellikle tarih ve doğa turizminin yapıldığı, çeşitli el sanatı ürünleri ve böylelikle ticari bir hareketliliğin yaşandığı yerleşim birimidir. Kozadan elde edilen ipeklerden yörede ipekli dokumalar üretilmektedir. Bu dokumaların dışında kozadan takı, giysi ve dekoratif olarak çok çeşitli ürünler yapılmakta ve bu da özellikle yabancı ve yerli turistlerin hediyelik ve turistik ürün olarak ilgisini çekmektedir.

Bu çalışmada, Hatay'da ipekböceği kozalarının tasarımlarda süsleme malzemesi olarak kullanımı belirlenerek yapılan ürünlerde kullanılan araç, gereç, kozaların kesim teknikleri, ürün yapım aşamaları ve ürün çeşitleri açıklanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Hatay'da kozadan dokuma dışında yapılan ürünler ve bu konuda yapılmış çalışmalar araştırmanın materyalini oluşturmaktadır.

Karşılık görüşme ve gözlem yöntemi ile ipekböceği kozasından yapılan tasarım ürünleri, kullanılan araç ve gereç, kozaların kesim teknikleri, ürün yapım aşamaları belirlenmiştir.

Çalışmada, tasarım ürünlerinin fotoğrafları Aliye Sema Oduncu, Mustafa Kemal Üniversitesi İskenderun Meslek Okulu öğrencileri ve bazı sergilerden (Gürşahbaz 2015, Başaran 2015) çekilmiş ve belgelenmiştir.

3. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Bu çalışmada, Hatay'lı Aliye Sema Oduncu ile Mustafa Kemal Üniversitesi İskenderun Meslek Okulu öğrencilerinin ipekböceği kozasının tasarımlarda süsleme malzemesi olarak kullandıkları ürünler incelenmiştir. Kozadan farklı tasarımlarda ürünlerin yapımında araç olarak makas, iğne, kasnak, ütöleme tokmağı vb., gereç olarak koza, iplik, kumaş, kağıt, kalem, süsleme gereçleri kullanıldığı, kozadan ürün yapımı aşamalarının kozaların kesilmesi, boyanması, parçaların birleştirilmesi, kesilen parçalarda kompozisyon oluşturulması, süsleme gereçlerinin ilave edilmesi, bitirme ve tanzim işlemlerinden oluştuğu belirlenmiştir.

3.1. Kullanılan Araç ve Gereçler

Ürün yapımında araç olarak makas, iğne, kasnak, ütüleme tokmağı vb., gereç olarak koza, iplik, kumaş, kağıt, kalem, süsleme gereçleri; koza boyanacak veya ebru yapılacaksa boyama ve ebru yapımı için gerekli araç ve gereçler kullanılmaktadır.

3.1.1 Araçlar

Makas; kozaların kesilmesi ve yapılacak ürüne göre şekil vermede kullanılan çeşitli boyutlarda makaslar kullanılmaktadır.

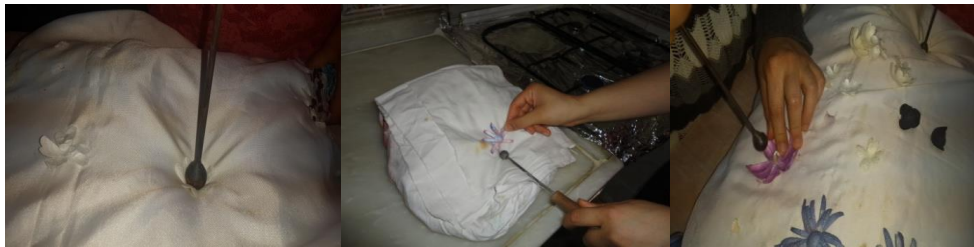

Resim 2. Makas

İğne; kesilen çiçek bölümleri, yapraklar vb. parçaların kumaş üzerine veya kozanın üzerine eklenecek süsleme gereçlerini dikilmesinde çeşitli kalınlık ve boyutta iğnelerden yararlanılmaktadır.

Kasnak; kumaş üzerine yapılacak ürünün çeşidine göre kozalarının aplik edilmesinde kumaşın gergin olmasını sağlamada kullanılmaktadır.

Ütüleme tokmağı; kozanın üzerindeki şekil bozukluğunu gidermek ve kumaş üzerine sabitlemek için kullanılmaktadır.

Resim 3. Ütüleme Tokmağı

3.1.2 Gereçler

Koza; ipekböceğinden elde edilen hayvansal bir üründür. İpekböceğinin özelliklerine ve beslenme durumlarına göre çeşitli boyutlarda elde edilmektedir.

Resim 4. Kozalar

Kumaş; tablo, çanta, cüzdan gibi ürünlerde kozadan hazırlanan parçaların bir kompozisyon dahilinde kumaş üzerine aplik edilmesinde genellikle saten, kadife vb. kumaşlardan yararlanılmaktadır.

İplik; kesilen parçaların dikilmesinde ve takıların yapılmasında iplikten yararlanılmaktadır. Parçaların dikilmesinde pamuk, sentetik ipliklerden, takıların oluşmasında ipek iplikler kullanılmaktadır.

Resim 5. İplikler

Kağıt ve kalem; yapılacak ürünlerde bir kompozisyon oluşturulacaksa kağıt üzerine kalemle çizilmekte ve boyanmaktadır.

Resim 6. Kağıt Ve Kalem

Süsleme gereçleri: kozaların üstüne, altına, sağ ve sol kısımlarına süslemek amaçlı boncuk, payet, sim, kurdela vb. gibi süsleme gereçlerinden yararlanılmaktadır.

Kozalar boyanacak veya ebru yapılacaksa boyama ve ebru yapımı için gerekli araç ve gereçler de kullanılmaktadır.

Resim 7. Tüp, Boyama Kazanı Ve Ebru Teknesi

3.2. Kozadan Ürün Yapım Aşamaları

Kozadan ürün yapımı kozaların kesilmesi, boyanması, parçaların birleştirilmesi, kesilen parçalarda kompozisyon oluşturulması, süsleme gereçlerinin ilave edilmesi, bitirme ve tanzim işlemlerinden oluşmaktadır.

3.2.1 Kozaların Kesilmesi

Kozadan ürün yapım aşamasının ilk basmağını kozaların kesilmesi oluşturmaktadır. Kozaların kesilmesinde farklı teknikler uygulanmaktadır. Kozalar enine, boyuna ve verrev olmak üzere 3 şekilde kesilmektedir.

Enine kesme: Kozanın 1/4, 2/4 ve 3/4 enine kesilir. Daha sonra kozanını açık tarafından kapalı tarafına doğru merkez nıktasına 3mm kalana kadar motif çin gereken sayılarda dilimlere ayrılır. Bu işlem tek pasrça çiçek motiflerinde uygulanır. Bu uygulamadan nergiz, papatya, bahar çiçeği, yasemin gibi motifler elde edilir.

Boyuna kesme: Kozayı boyuna keserek çok zengin motifler elde edilir. Boyuna kesilen kozalar iki parçadan beş parçaya kadar bölünür. Kesilen parçalara yapılacak motife uygun şekiller verilir.

Verev kesme: Kozanın merkez noktasından 0.5cm aşağısından delerek makasın ucu ile kesme işlemine başlanır. Kozanın elde döndürülerek istenilen genişlikte ve yere kadar kesilir. Verev kesimlerde genellikle dal, zambak ve orkide yapımında kullanılan büyük yapraklar elde edilir(Çeliker 2012).

Resim 8. Kozaların Kesilmesi

3.2.2 Kozaların Boyanması

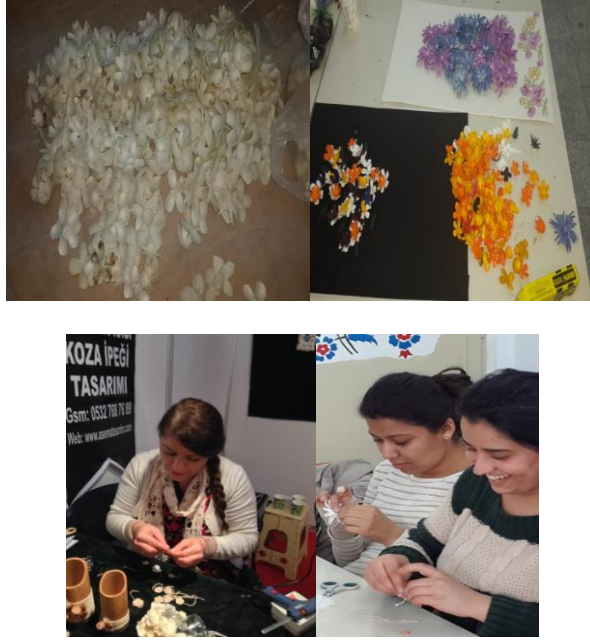
Boyanma aşamasında kozalar ya kesilmeden ya da yapılacak ürünün özelliklerine göre enine, boyuna, verev kesilmiş şekilde boyanmaktadır. Boyamada bitkisel (papatya, kökboya, ceviz, sığır kuyruğu, cehri, nar vb bitkilerden elde edilen boyalar) veya kimyasal(asit, bazik, küp ve mordanlı boyalar gibi organik boyalar ve inorganik boyalar) boyalar kullanılmaktadır. Ayrıca kesilen kozanın parçalarına ebru uygulanarak da boyama yapılmaktadır.

Resim 9. Kozaların Boyanması

3.2.3 Parçaları Birleştirilmesi

Kesilen parçalar tek tek kullanıldığı gibi belirli bir motifin oluşturulması için birbirinin üzerine ve yanlarına eklenmesi gerekmektedir. Bu işlem için parçaları dikilmesi, iplikle bağlanması ve çengelle birleştirme uygulanmaktadır. Parçaların birleştirilmesinde sarma tekniğinden de yararlanılmaktadır.

Resim 9. Kesilen Parçaların Birleştirilmesi

3.2.4 Kompozisyon Oluşturulma

Yapılacak ürüne göre kesilen koza parçaları ürünün uygulanacağı zemin (tablo yapılacaksa kumaş, tül, karton vb., takı yapıyorsa iplik, metal malzeme vb. gibi) üzerine tek tek yerleştirilir. Yerleştirmede parçaların dikilmesi veya yapıştırılması gibi farklı teknikler uygulanmaktadır. Ayrıca sarma, Maraş işi, suzeni, zincir, aplik vb. gibi işleme teknikleri de kullanılmaktadır.

Resim 10. Kompozisyon Oluşturma

3.2.5 Süsleme Gereçlerinin İlave Edilmesi

Kompozisyon bazılarında sadece kozalardan yararlanılırken bazılarında süsleme gereçleri kullanılmaktadır. Süsleme gereçleri olarak boncuk, payet, sim, sırma, kurdela vb. yararlanılmaktadır.

Resim 11. Süsleme Gereçleri Ekleme

3.2.6 Bitirme ve Tanzim İşlemleri

Kozalardan oluşturulan çiçeklerin sepete konmasını ve sabitlenmesini sağlamak için çiçek sapları sarılmaktadır. Yapılan ürünün albenisini artırmada çiçeklerin belirli bir düzen içerisinde yerleştirilmesi, renk ve kompozisyonu önem taşımaktadır. Daha önce çiçeklerin yerleşim düzenini belirlenmesi gereklidir.

Resim 12. Ürün Bitirme İşlemi

4. TASARIM ÜRÜNLERİ

Kozadan dekoratif ev eşyası, giysi süsleme ve aksesuarı, takı vb. gibi pek çok ürünler yapılmaktadır. Bu ürünlerde kozalar yapılacak çiçek ve motifin özelliklerine göre enine, boyuna, verrev olarak kesilmekte veya tüm kullanılmaktadır.

4.1. Dekoratif Ev Eşyası

Çeşitli çiçekler, tablolar, tepsiler, duvar süsleri, nazarlık, peçete yüzüğü, nikah süsleri, magnetler yapılmaktadır.

Resim 13. Kozadan Yapılmış Dekoratif Ev Eşyası

4.2. Giysi Süsleme ve Aksesuarı

Gelin başlığı, çiçeği, giysi üzerinde süslemelerde kozalar yararlanılmaktadır. Kozalar ya bütün olarak ya da kesilmiş parçalar halinde giysi üzerine kullanılmaktadır.

Resim 14. Kozalarla Süslenmiş Giysi ve Aksesuar

4.3. Takı

Kolye, küpe, yüzük, bileklik, broş, toka, taç vb. gibi takılar yapımında kozalardan yararlanılmaktadır. Kesilen kozalar takı yapımı için gerekli klips, çengel, kopça, halka ve çeşitli kalite ve özellikte ipler kullanılarak takılar yapılmaktadır.

Resim 15. Kozadan Yapılmış Takılar

5. SONUÇ

El sanatları içerisinde önemli bir yeri tutan dokumacılık günümüzde az da olsa yapılmaktadır. Hammadde olarak doğal iplik kullanılması ve özellikle ipekle dokunmuş ürünler turistler açısından tercih nedeni olmaktadır. Hatay ili de ipekböceği üretiminde ve ipekli dokumalarda önemli bir ildir. Ancak son yıllarda ipekböceğinden elde edilen kozalar farklı ürün tasarımlarında yararlanılmakta ve hediyeelik ve turistik eşya üretiminde kullanılmaktadır. Geçmişten gelen el sanatlarına farklı bir bakış getirmesi açısından bu gelişmeler olumlu faaliyetler olarak değerlendirilmektedir.

İpekböcekçiliğinin geliştirilmesi için yapılan projeler yörenin kalkınma kapsamında ilin önemli bir sembolü olan Hatay ipekböcekçiliğini ve Hatay ipeğini bir marka haline getirerek geleneksel kültür değerlerini korunması ve ülke ekonomisi açısından sürdürülebilir hale getirmede olumlu katkılarda bulunmaktadır. Ayrıca kadın işgücünün istihdamı sağlamak, aile bütçesine ve yöre ekonomisine desteklenmesi bölgedeki hammaddelerin verimli kullanılması ile artacaktır. Bu alanda da kozalardan yapılan çalışmaların önemi ortaya çıkmaktadır. Yörede kozanın dekoratif ev eşyası, giysi süsleme ve aksesuarı ve takı üretiminde değerlendirilmesi hediyeelik ve turistik eşya kapsamında Hatay ilinde ekonomik açıdan gelir sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Anonim,(2000). **2000 yılında Hatay**, Gaye İç ve Dış Ticaret A.Ş., 240, İstanbul.

Başaran, F., (2015). "Gelenekten Geleceğe", **Geleneksel Türk Sanatları Karma Sergisi**, 29 Eylül-04 Ekim 2015, TBMM Mustafa Necati Kültür Evi.

Çeliker, D., (2012). **Koza Teknik ve Motifleri**, Abrakadabra Yayınları El sanatları, Kıbrıs.

Gürşahbaz, N., (2015).**Tüller Açınca**, Kişisel Sergi, Ankara.

Mursaloğlu, M.,(2012). **Sancak, Devlet, Millet Hatay**, Color ofset, 560, İskenderun.

Statistics (2016). <http://www.inserco.org/en/?q=statistics>,(Erişim tarihi:06.04.2016).

Hatay, (2016). <http://www.cografya.gen.tr/tr/hatay/ekonomi.html>,(Erişim tarihi : 04.04.2016).

Karşılıklı görüşme: Aliye Sema Oduncu. Ankara'da Hatay Günleri. 4-8Kasım 2015.